

Vogels op golfterrein de Houtrak

Fred Hopman & André van Aken

Inleiding

Tijdens een vergadering van de Vogelwerkgroep raakten André en ik aan de praat over het golfterrein in de Houtrakpolder. Dit gesprek resulteerde in twee "National Golf Course" vogeltellingen en een broedvogelinventarisatie in het broedseizoen van 2002. De broedvogelinventarisatie werd verricht en geïnterpreteerd volgens de spelregels van SOVON (Van Dijk, 1996) en onder redelijk gunstige weersomstandigheden werden er in totaal acht bezoeken gebracht, verdeeld over de maanden maart, april, mei en juni.

Het terrein

Het golfterrein beslaat 83 hectare en bestaat nu ca. zes jaar in zijn huidige vorm. Voordat het gebied werd omgevormd tot golfterrein was het akkerland. Broedvogelinventarisaties van dit gebied uit die periode waren niet bekend bij de Vogelwerkgroep en ook navraag bij SOVON leverde geen gegevens op, maar de broedvogelpopulatie op deze locatie in die tijd zal overeen gekomen zijn met de soorten die beschreven staan in het hoofdstuk "Broedvogels" van het boek *Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer* (Geelhoed et al, 1998); enige markante akkervogels zullen de Gele Kwikstaart geweest zijn, wat Kieviten, mogelijk enkele klutenparen en Kwartels en verder de nodige Meerkoeten en eenden met rond de boerenbedrijven wat algemene zangertjes die ook tot de erfvogels gerekend kunnen worden. Verderop gaan we wat dieper op deze materie in.

De golfbaan is aangelegd in een droogmakerij die is ontstaan na de inpoldering van het IJmeer. De bodem bestaat uit jonge zeeklei met een wisselende laagdikte op zand. Op de plaats van de oude oergeulen, bevindt zich ook veen in de ondergrond. Door voldoende drooglegging is de ontwatering goed. De beplanting bestaat uit inheemse soorten, waarbij es, populier, eik, els en berk dominant aanwezig zijn. In mindere mate wordt gebruik gemaakt van linde, iep en haagbeuk. In de zuidpunt van de golfbaan is reeds bos van twintig jaar oud aanwezig. In de randen van de bosvakken wordt nadrukkelijk rekening gehouden

met het golfspel. De eerste vijf meter van deze randen wordt periodiek gemaaid, zodat 'verdwaalde' golfballen makkelijk gevonden kunnen worden. Op andere plaatsen kunnen ook dichtgroeïende heesterranden met een mantel- of zoomvegetatie gerealiseerd worden. Om de baan zo aantrekkelijk mogelijk te maken voor de golfspelers zijn veel vloeiende hoogteverschillen aangebracht. De benodigde grond voor de heuvels kwam vrij uit de waterpartijen in de golfbaan en door het afgraven van de nabijgelegen natuurbouwzone. Om in het natuurgebied een plasdras-situatie te realiseren moest de IJmeer-bodem deels flink worden afgegraven. In het westelijk deel en in het natuurgebied, ver van de golfbaan, kon de aanwezige druk van het zilte kwelwater benut worden om het gebied spontaan vol te laten lopen. Door het inlaten van zoet water uit de boezem aan de zuidzijde ontstaat een hoge waterstand in het natuurgebied langs de golfbaan. Door het gebruik van stuwen van verschillende hoogten wordt het regenwater in het gebied zo lang mogelijk vastgehouden. Het water van het natuurgebied ligt 1.15 m. hoger dan het peil van de waterpartijen in de golfbaan. Dit peil ligt weer 15 cm. hoger dan het polderpeil waar het gemaal op aangesloten is. Bij een teveel aan water ontstaat er zodoende een spontane doorstroming.

National Golf Course Vogeltelling

De Nederlandse Golfclubs hebben iets wat lijkt op de de Big Day van de Vogelwerkgroep. Alles wat op, bij, langs of boven het golfterrein wordt waargenomen op één speciale dag wordt genoteerd en ingestuurd waarna bepaald wordt welk golfterrein met de meeste soorten uit de bus komt. 12 mei was de 2e Nationale Golf Course Birdwatching Day 2001. Hierbij de impressie van André.

Zilvermeeuwen ontwaken op de greens, een Heggemus scharrelt tussen de parkeerstruikjes en begint te zingen, Spreeuwen zijn overal aan het smullen, Sprinkhaanzangers trillen, een Koekoek roept (inventarisatie op geluid geldt ook!), lawaaïge Wulpen vliegen van onze burens naar ons toe, een Tapuit uit Afrika rust uit op een hekje. De uilenkast wordt geïnspecteerd; er kruipt een Kautje in, een Zwarte Kraai zit op een oud eksternest erachter. Vervolgens gaat het langs de slootkant van de 13^e, de Rietgors is het enige rietvogeltje dat zich goed laat zien, diverse Kleine Karekieten en een Rietzanger zingen ongezien. Dan komen we aan de waterrijke westkant. De officiële grens is de waterlijn aan de overkant. Als er een koe in het water staat, bevindt hij zich dus eigenlijk op ons grondgebied en dit geldt ook voor de vogels. Het waterpeil staat hoog. Op het ondergelopen Houtrakker wad staat op de ondiepe plekken wel een tiental verschillende steltlopersoorten te fourageren. We kregen Tureluur, Zwarte Ruiters, Kemphaan en Groenpootruiter in één beeld in de kijker, een mooie kans om ze eens goed te vergelijken. Verder: Bruine

Kiekendief, Knobbelzwaan, Futen, wel zes eendensoorten, Visdiefjes. Met de eerste enthousiaste ochtendgolfers in zicht moeten we af en toe schuilen in de jonge bosstruwelen. Zo observeren we intussen Kneutjes, Grasmussen, Graspieper en Putters, een zeldzame Paap, en bemerken dat de torenvalkkasten op deze vroege morgen (nog) leeg zijn. Het baanpersoneel heeft er drie opgehangen op hoge palen! Bij de huisjes met de waakhond en de herten is een hele troep Huismussen druk in de weer en midden in de vijver achter de achterste oefenhole zit op een nest een Meerkoet met zes jongen, net uit het ei. Op het terras van het clubhuis de lijst bijgewerkt: 71 soorten. Het moeten er meer kunnen zijn en we besluiten tot nog een half rondje. Dank zij het gehoor van Fred worden bij het bos Nachtegaal, Zanglijster en Grote bonte specht toegevoegd. Op de 4^e hole komt plotseling een zeldzame Zwarte Stern voorbij en er wordt een jonge Grote Mantelmeeuw (de 5^e meeuwensoort) signaleerd. Het wordt drukker en het is plotseling warm. We zullen niet veel meer zien (of horen), het is vogelsiësta. De terugweg loopt door het kniehoge lindenbos, helaas geen Patrijs, ze moeten er toch zitten. De Veldleeuwerik hangt nog steeds boven de afslag van de eerste te zingen. Om half elf zitten we opnieuw op het terras. Twee Ringmussen zijn snel verdwenen, een Buizerd hangt hoog in de lucht (dezelfde?), een zestal Lepelaars vliegt van links naar rechts en pakt net de noordwesthoek van de Houtrak; 78 soorten. 's Avonds nog even gekeken aan de buitenkant van de baan, daar vanaf het weggetje over de Inlaagpolderdijk, tegenover de green van de 3^e en de afslag van de 4^e. Twee andere zeldzaamheden: Kleine Plevier en twee Bosruiters op nog geen tien meter afstand. Met nog een telefoontje van Fred over een paartje Turkse Tortels, dat hij zag toen hij naar huis ging, komen we aan 81 vogelsoorten. Dit aantal is wel inclusief een soepeend en twee soepganzen; deze laatsten viereen ook bijna hun eerste lustrum, de Vossen eten hun eieren lekker op en we hebben verder geen last van ze. We willen ze niet onvermeld laten. In de vogelwereld is het echter geen echte soort. Het is aan de NGF om hierover te oordelen. In ieder geval boeken we een Houtrak-baanrecord. De totaalijst van André, vogels gezien in en rond onze baan waargenomen in voorgaande jaren en afgelopen winter bedroeg 76 en deze 79 (of 81?) werden op één en dezelfde dag geteld. Met 18 nieuwe "Houtrak-soorten" komt het nieuwe totaal nu op 94. Genoemde aantallen vogelsoorten bevestigen dat de Houtrak wel een bijzonder veelzijdige natuurbaan is! "De Houtrak" is in 2001 stevig op de kaart gezet; het hoogste aantal soorten van de deelnemende golfclubs.

Losse waarnemingen en broedvogels

Menige vogelaar heeft de nodige reserves tegen golfterreinen. Een flink aantal wordt gezien als een soort veredeld buitensport biljard waar,

dankzij een overmatig gebruik van de nodige insecticiden en herbiciden, een select gezelschap aan financieel draagkrachtigen in staat zijn hun elitaire slag- en wandelsport te beoefenen. Bij "de Houtrak" ben ik er van overtuigd geraakt dat er een redelijke win-win situatie is ontstaan. Zoals in de gebiedsbeschrijving door André al is duidelijk geworden is de variatie in vegetatie groot en zal in de loop der tijd groter worden, er zijn diverse plaatsen waar de mogelijkheden voor amfibieën en moerasvogels uitgebreid worden en een aantal percelen wordt bijna niet betreden wat de rust, die de aard van deze sport ook al met zich mee brengt, vergroot. Dat de grote variatie aan water, open terrein, riet, ruigte, struweel en bos een ruim scala aan vogels lokt moge duidelijk zijn.

De Greenkeepers die door hun werkzaamheden vele uren op het terrein doorbrengen en door de geestdrift van André en Mariëtte ook interesse gekregen hebben in vogels, hebben voor de nodige waarnemingen gezorgd. In tabel 1 een lijst met losse waarnemingen.

Tabel 1. Losse waarnemingen van golfterrein "De Houtrak"

Knobbelzwaan	Torenvalk	Holenduif	Zanglijster
Wilde Zwaan	Boomvalk	Houtduif	Spr.haanzanger
Toendra Rietgans	Waterhoen	Turkse Tortel	Bosrietzanger
Grauwe Gans	Meerkoet	Koekoek	Kleine Karekiet
Nijlgans	Scholekster	Ransuil	Rietzanger
Bergeend	Kluut	Velduil	Grasmus
Tafeleend	Kleine Plevier	Gierzwaluw	Tuinfluitier
Kuifeend	Bontbekplevier	IJsvogel	Zwartkop
Nonnetje	Goudplevier	Hop	Tjiftjaf
Krakeend	Kievit	Gr. Bonte Specht	Fitis
Smient	Kemphaan	Veldleeuwerik	Staartmees
Slobeend	Grutto	Oeverzwaluw	Pimpelmees
Wilde Eend	Regenwulp	Boerenzwaluw	Koolmees
Zomertaling	Wulp	Huiszwaluw	Boomkruiper
Wintertaling	Zwarte Ruitier	Graspieper	Gaai
Patrijs	Tureluur	Gele Kwikstaart	Ekster
Fuut	Groenpootruiter	Witte Kwikstaart	Kauw
Aalscholver	Witgat	Winterkoning	Zwarte Kraai
Roerdomp	Bosruiter	Heggemus	Spreeuw
Blauwe Reiger	Oeverloper	Roodborst	Huisemus
Purperreiger	Kokmeeuw	Nachtegaal	Ringmus
Ooievaar	Stormmeeuw	Zwarte Roodstaart	Vink
Lepelaar	Zilvermeeuw	Paapje	Groenling
Bruine Kiekendief	Kl. Mantelmeeuw	Roodborsttapuit	Putter
Bl. Kiekendief	Gr. Mantelmeeuw	Tapuit	Kneu
Buizerd	Visdief	Merel	Goudvink
Visarend	Zwarte Stern	Kramsvogel	Rietgors

In totaal werden 51 soorten broedvogels die samen 308 territoria vormden, genoteerd. Daaronder de rode-lijstsoorten Patrijs en Rietzanger. Deze staan in tabel 2 weergegeven. Qua zoogdieren werden Haas en Vos meerdere malen waargenomen.

Tabel 2. Aantal territoria van broedvogels op golfterrein "De Houtrak" in 2002.

Soort	Aantal territoria	Soort	Aantal territoria
Knobbelzwaan	1	Merel	18
Soepgans	1	Zanglijster	1
Krakeend	7	Rietzanger	4
Wilde Eend	15	Bosrietzanger	8
Soepeend	2	Kleine Karekiet	32
Slobeend	1	Grasmus	5
Tafeleend	3	Tuinfluitier	4
Kuifeend	6	Zwartkop	4
Patrijs	1	Tjiftjaf	3
Fazant	3	Fitis	25
Fuut	4	Staartmees	3
Torenvalk	2	Pimpelmees	3
Waterhoen	9	Koolmees	6
Meerkoet	20	Boomkruiper	2
Scholekster	9	Ekster	6
Tureluur	3	Kauw	2
Houtduif	3	Zwarte Kraai	9
Koekoek	2	Spreeuw	21
Ransuil	1	Huismus	5
Gr. Bonte Specht	2	Ringmus	1
Veldleeuwerik	4	Vink	2
Witte Kwikstaart	2	Groenling	2
Heggemus	6	Putter	5
Winterkoning	12	Kneu	2
Roodborst	1	Rietgors	11
Blauwborst	4		

Het akkerland herbergt zo'n 22 frequent voorkomende soorten waarvan 18 soorten ook op de golfbaan tot broeden komen, 36 van de 39 soorten die in het polderbos gevonden worden komen ook op de golfbaan voor evenals 25 van de 28 soorten die als broedvogels in moeras te boek staan. Qua dichtheden komt "De Houtrak" voor het merendeel van de akkersoorten boven de gemiddelde dichtheden uit en laat in vergelijking met polderbos en moeras een heel wisselend beeld zien. In tabel 3 worden met vijf watervogels, vijf rietvogels en tien zangvogels als voorbeelden de verschillen wel duidelijk (elke soort uitpluizen wordt wel

erg langdradig). De dichtheden zijn gebaseerd op de inventarisaties die tot 1994 werden uitgevoerd (Geelhoed et al. 1998).

Tabel 3. Vergelijking van dichtheden per 100 hectare van Golfbaan, Akkerland, Polderbos en Moeras van 20 broedvogelsoorten (= geen broedvogel/broedvogel in zeer lage dichtheid).*

Soort	Golfbaan	Akkerland	Polderbos	Moeras
Krakeend	8.4	*	*	1.6
Wilde Eend	18.1	9.0	25.8	40.3
Kuifeend	7.2	*	2.5	*
Waterhoen	10.8	2.4	6.4	9.4
Meerkoet	24.1	2.6	15.5	8.4
Blauwborst	4.8	*	*	11.3
Rietzanger	4.8	8.0	*	10.2
Bosrietzanger	9.6	*	7.3	11.8
Kl. Karekiet	38.6	*	21.1	45.0
Rietgors	13.3	*	2.9	26.0
Houtduif	3.6	1.7	36.1	2.5
Winterkoning	14.5	0.4	37.9	16.0
Heggemus	7.2	4.0	9.4	14.5
Merel	21.7	1.4	23.8	5.3
Zanglijster	1.2	*	4.0	*
Tuinfluitier	4.8	*	21.4	1.3
Zwartkop	4.8	*	15.7	*
Fitis	30.1	*	44.3	19.5
Spreeuw	25.3	3.7	13.0	*
Kneu	2.4	*	1.1	13.2

Waterhoen en Meerkoet doen het uitstekend op het golfterrein, evenals Krak- en Kuifeend. De Wilde eend bereikt de hoogste dichtheid in moerasgebieden, het golfterrein scoort 45 % lager. Ten opzichte van het akkerland daarentegen, is er een verdubbeling in dichtheid.

De rietvogels doen het alleen in het moeras beter; de dichtheden van Blauwborst, Rietzanger en Rietgors zijn er ongeveer twee keer zo hoog als op het golfterrein. De verschillen met Bosrietzanger en Kleine Karekiet zijn beduidend kleiner.

Zes van de tien zangvogels uit deze tabel doen het op de golfbaan beter dan in een Moeras. Het polderbos is over het algemeen beduidend ruimer bedeed qua dichtheid dan de andere biotopen. Vergelijkingen met (statisch geworden) getallen uit het verleden dienen altijd met enige

reserves bekeken worden ten opzichte van de dynamische ontwikkeling van deze tijd; een aantal soorten is immers sinds 1994 in aantallen omlaag of omhoog gegaan. Spreeuw en Ekster bijvoorbeeld hebben flink ingeleverd, terwijl soorten als Zwartkop en Vink fors stegen qua aantal broedvogels (Van Dijk 2001).

Toch kan gesteld worden dat golfsterrein "De Houtrak" met een territoriumdichtheid van 371 territoria per 100 hectare ruim boven het akkerland (113 territoria per 100 hectare) en het moeras (323 territoria per 100 hectare) uitstijgt. Wat territoriumdichtheid betreft komt het aardig in de buurt van het Prins Bernard Bos waar 384 territoria per 100 hectare te vinden zijn (De Nobel 2002).

Wat mij nog opviel waren drie territoria van Tafeleenden, maar toen Pim er twee op 25 hectare had zitten was dit ook niet meer zo opvallend (De Nobel 2002), verder de Torenvalken, die wel dankbaar gebruik maakten van de aanwezige kasten, maar dit jaar geen jongen grootbrachten, en de alom aanwezige prachtige Putters.

Conclusies en aanbevelingen

Een sportterrein met een territoriumdichtheid van 308 territoria op 83 hectare, twee rode-lijst soorten die samen vijf territoria bezetten en 51 verschillende soorten broedvogels, komt ruim boven elke willekeurig voetbalveld in Nederland uit.

De Houtrak levert samen met de Uiterdijken en de Batterij een uiterst gevarieerd en vogelrijk gebied op. Deze golfbaan heeft een milieuvriendelijke en doordacht groene opzet.

Er zijn al gedegen plannen qua rietbeheer en het omvormen van een aantal rechte sloten tot wat natuurlijker waterlopen met meer gradiënt, dus het gebied zal nog wat interessanter worden. Het realiseren van een aantal rustige en wat kale plekje om de Patrijs te behouden is een suggestie die ik nog zou kunnen doen en het neerhangen van een aantal nestkastjes in de nog jonge bospercelen kan voor een aantal hollenbroeders wat mogelijkheden bieden. Als laatste suggestie natuurlijk het om de paar jaar herhalen van de broedvogelinventarisatie om de successie in relatie met de veranderingen in het landschap te volgen.

Tot slot

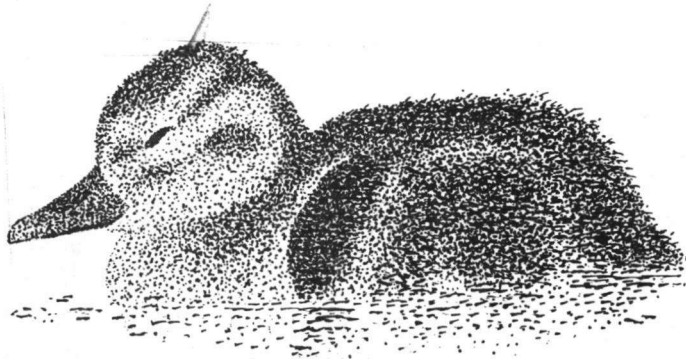
Als laatste wil ik André van Aken bedanken voor zijn bijstand tijdens inventarisatieronden en realiseren van dit stuk, Mariëtte Gleichman voor de assistentie tijdens de tellingen en de greenkeepers voor hun

aanvullende waarnemingen en de manier waarop het terrein beheerd wordt.

Geraadpleegde literatuur

- Dijk, A. van, 1996. Handleiding Broedvogel Monitoring Project. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Dijk, A. van, et al. Broedvogelmonitor Project jaarverslag 1999-2000, SOVON monitoring rapport. SOVON Beek-Ubbergen.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E. van, Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Nobel, P. de, 2002. Vogelinventarisatie Prins Bernardbos broedseizoen 2000. Fitis 38(1): 2-10.

Fred Hopman, Stephensonplein 7, 1972 RP IJmuiden, 0255-512391.
André van Aken

In Zuidervlak vond in 2002 een geslaagd broedgeval van de Pijlstaart plaats. Roy Slaterus.